

CERTAMEN VI.
Előadások a Magyar Tudomány Napján
az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában

CERTAMEN VI.

ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJÁN
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
I. SZAKOSZTÁLYÁBAN

Szerkesztette
EGYED Emese, PAKÓ László, SÓFALVI Emese

Munkatárs
CsATA Adél

Kolozsvár, 2019

A kötet megjelenését támogatták:

Megvalósult
a Magyar Kormány
támogatásával

Szerkesztette: Egyed Emese, Pakó László, Sófalvi Emese
Munkatárs: Csata Adél

© Szerzők, 2019

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2019

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
Felelős kiadó: Biró Annamária

A tanulmányok szövegét korrektúrázta: András Zselyke
Tördelőszerkesztő: Virág Péter
Borítóterv: Idea Plus

Nyomdai munkálatok: Idea nyomda, Kolozsvár
Felelős vezető: Nagy Péter

ISSN 2393 – 4328

TARTALOM

Bevezető.....	5
Introduction	
Introducere	
 I. NYELV-, IRODALOM-, NÉPRAJZ-, SZÍNHÁZ-, FILM- ÉS ZENETUDOMÁNY	
 MÁTHÉ Dénes	
A reformáció hatása a magyar standard nyelvváltozat formálódására.....	13
The Influence of the Reformation on the Development of the Hungarian Literary Language	
Influența Reformei în dezvoltarea limbii literare maghiare	
 ZSEMLYEI Borbála	
Nyelvhasználati sajátosságok a romániai magyar elektronikus médiában.....	19
Characteristics of the Language Use of the Hungarian Electronic Media in Romania	
Caracteristicile limbajului mass-mediei electronice în limba maghiară din România	
 Dr. BALÁZS Lajos	
Emberközpontú népi tudás a születés és szülés léthelyzeteiben	29
Anthropocentric Folk Knowledge in Existential Situations of Birth and Giving Birth	
Cunoașterea populară în stările existențiale ale nașterii	
 CSATA Adél	
A historia litteraria Benkő József koncepciójában.....	35
The Historia Litteraria in the Concept of József Benkő	
Concepția lui József Benkő despre historia litteraria	
 NAGY Katalin	
A 19. századi magyar gyermekirodalom előzményei – filantropizmus és polgári értékrend magyar nyelvű gyermekkönyveinkben	53
Antecedents of Hungarian Children's Literature of the 19 th Century – Philanthropism and Civic Values in Hungarian Written Children's Books	
Antecedentele literaturii pentru copii din secolul al XIX-lea – filantropismul și valorile civice în cărțile pentru copii scrise în limba maghiară	
 BARTHA Katalin Ágnes	
A „szemtelen párisi grisette”, „frivol, léha dolgok” és az erényes nőkép között (Színésznői imázs és a színházi szerepkör viszonyáról a 19. században)	65
In Between 'Cheeky Parisian Grisette', 'Frivolous, Light Businesses' and 'Respectable Womanhood' (Actresses' Image and Theatrical Lines of Businesses in 19 th Century)	
Între o grisetă pariziană nerușinată, chestii frivole, ușuratic și imaginea femeii respectabile (Câteva exemple din sec. al XIX-lea privind relația dintre imaginea de actriță și rolul teatral)	

PIELDNER Judit

- Történelem, kulturális emlékezet és intermedialitás Radu Jude *Aferim!* című filmjében.....79
History, Cultural Memory and Intermediality in Radu Jude's *Aferim!*
Istorie, memorie culturală și intermedialitate în filmul *Aferim!* de Radu Jude

Zenetudomány – László Ferenc öröksége

ANGI István

- Köszöntés és méltatás. László Ferenc-emlékülés, 2017. november 25. 87
Greetings and Appreciation. Colloquium in Remembrance of Ferenc László,
25th November 2017
Salutare și apreciere. Colocviu comemorativ Francisc László, 25 noiembrie 2017

NÉMETH István Csaba

- A László Ferenc-hagyaték és ami mögötte van.....89
The Ferenc László Legacy and What Lies Behind It
Succesiunea lui Francisc László și ceea ce se află în fundalul acesteia

BIRÓ Viola

- Tanulságok és ösztönzések. Megjegyzések László Ferenc Bartók-kutatásaihoz.....103
Lessons and Inspirations. Remarks on Ferenc László's Bartók-Research
Lecții și inspirații. Observații asupra cercetărilor bartókienne ale lui Francisc László

SZAKÁCS Boglárka

- Bartók Béla: Concerto zenekarra. Török inspiráció egy remekműben.....115
Béla Bartók's Concerto for Orchestra. Influence of the Turkish Folk Music Collection
Béla Bartók Concerto pentru orcestră. Inspirație turcească într-o capodoperă

SÓFALVI Emese

- Jozefa Palm, avagy a kolozsvári Mozart-kultusz kezdetei 123
Jozefa Palm and the Beginnings of the Mozart-Cult in Kolozsvár/Klausenburg/Cluj
Jozefa Palm sau despre începuturile cultului Mozart la Cluj

POTYÓ István

- Bertha Brukenthal: egy arisztokrata az erdélyi zeneszerzői térben.....131
Bertha Brukenthal: An Aristocrat among the Transylvanian Composers
Bertha Brukenthal: o aristocrată în peisajul componistic autohton

II. TÖRTÉNELEM

Szász Anikó

- Torda és Dés természeti erőforrásai (1541–1600).....147
The Natural Resources of Turda and Dej
Resursele naturale din Turda și Dej

Reformáció 500

SZABADI István

- A Szilágyság hovatartozása a kora újkori református egyházkormányzat tükrében.....165
The Affiliation of Sălaj Region in the Mirror of the Early Modern Reformed Ecclesiastical
Government
Apartenența Sălajului din perspectiva conducerii ecleziastice reformate din epoca premodernă

SZABÓ András

- Erdélyiek a wittenbergi magyar coetusban.....173
Transylvanian Students in the Hungarian Coetus of Wittenberg
Studenți transilvăneni în Uniunea Studenților Maghiari (*Coetus Ungaricus*) din Wittenberg

Ősz Sándor Előd

- Reformátorok saját kezű levelei Szenci Molnár Albert gyűjteményében 181
Autograph Letters of Important Personalities of the Reformation in the Collection of Albert
Szenci Molnár
Scrisori autografe ale personalităților Reformei Europene în colecția lui Albert Szenci Molnár

KOLUMBÁN Vilmos József

- Az univerzalista Huszti András 189
The Universalist András Huszti
Universalistul András Huszti

Az osztrák–magyar kiegyezés a szimbolikus politika tükrében

MANHERCZ Orsolya

- Reprezentáció és politika 201
Representation and Politics
Reprezențație și politică

PÁL Judit

- Erdély 1867. évi uniójának szimbolikus megjelenítése 219
The Symbolic Visualization of the Union between Transylvania and Hungary from 1867
Vizualizarea simbolică a uniunii Transilvaniei cu Ungaria din 1867

ESZIK Veronika

- „Közelebb hozni a tengert az ország szívéhez”.
A magyar tenger megalkotása (1868–1914) 233
“To Bring the Sea Closer to the Heart of the Country.” The Making of the Hungarian Adriatic
1868–1918
„A aduce marea mai aproape de inima țării”. Crearea Adriaticii maghiare 1868–1914

Rövidítésjegyzék.....245

- Abbreviations
Abrevieri

Mutatók.....	
Indexes	
Indice	
Képmelléklet.....	
Illustrations	
Ilustrații	

AZ UNIVERZALISTA HUSZTI ANDRÁS

Kulcsszavak: *univerzalista teológia, református ortodoxia, felvilágosult ortodoxia, heterodoxia, predestináció*

Az erdélyi egyháztörténet-írásban remonstráns, arminianista, pelagianista vagy csak egyszerűen univerzalista teológia terjesztésével vádolt erdélyi teológusok közül a legismertebb Huszti András volt, az egykori kolozsvári jogászprofesszor. Huszti viszont nem volt egyedül. A 18. század 30-as és 40-es éveiben Huszti mellett univerzalista teológia hirdetésével vádolták meg Makfalvi Józsefet és Nádudvari Sámuel is. Előbbiről alig tud a szakirodalom, élet-történetét, a fogarasi egyházközséggel, majd az országos egyházzal való értelmetlen pereskedését és heterodoxiáját én magam dolgoztam fel.¹ Nádudvari Sámuel egykori enyedi lelkész, majd marosvásárhelyi tanárt a szakirodalom főként tanári működése miatt tartja nyilván, de univerzalista múltjával nemigen foglalkozott senki. Nádudvari élettörténetét és marosvásárhelyi félresiklott tanári pályafutását, amely nem nélkülözi a tragikomikumot sem, szintén én dolgoztam fel.² Huszti András története ezzel szemben jól ismert. Élettörténetének szakaszaival többen is foglalkoztak az idők folyamán, csupán a heterodoxiája kapcsán maradtak tisztázatlan kérdések. Az egykori kolozsvári jogtanár személye azért érdekesebb a kortárs Makfalvi és Nádudvari személyénél, mert jóval tekintélyesebb munkássággal rendelkezett, mint a másik kettő, kiterjedt érdeklődési területe a nyelvészettől a jogon át a teológiát érintően a családtörténeti és levéltárosi történészi munkáig terjedt. Emiatt joggal „tarthat” igényt a későbbi tudós világ érdeklődésére. Továbbá Huszti Andrásból „sikerült” a 19. század második felében olyan kitalált hősöt faragni, aki a korabeli szabadságvágyat, a kötöttségektől, tradícióktól és főként vallási bigottságtól mentes, és csak az abszolút igazság keresésének élő embert testesítette meg. Ráadásul mindezt a 19. század utolsó negyedében a református egyházi lapokban és református teológusok közreműködésével „sikerült” megalkotni, akik hajlamosak voltak a 19. század végi teológiai látásmóddal közelíteni a 18. század első felének teológiai gondolkodásához. Ennek lett az eredménye az, hogy az egyértelműen és bizonyíthatóan heterodox Husztiból a 19. század végére „hős” lett, az őt elítélő református egyházat vagy annak képviselőit pedig a maradiságot képviselő gonosszal azonosították. Ez a mesterségesen

* KOLUMBÁN Vilmos József (1974), PhD, egyháztörténész, egyetemi tanár, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár. Email: vkolumban@proteo.hu.

- 1 KOLUMBÁN Vilmos József: *Makfalvi József peres ügyei*. Református Szemle 103(2010). 6. sz. 636–648; Uő: *Makfalvi József heterodoxiája = A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750)*. Szerk. BALÁZS Mihály–BARTÓK István. SZTE Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2016. 289–302; Uő: *Makfalvi József hitvallása*. Református Szemle 109(2016). 1. sz. 55–67.
- 2 Uő: *Nádudvari Sámuel utolsó évei Marosvásárhelyen*. Református Szemle 102(2009). 3. sz. 340–351; Uő: *Nádudvari Sámuel ingóságai*. Református Szemle 103(2010). 4. sz. 421–434.

kialakított Huszti-olvasat a mai napig érezteti hatását. Éppen ezért időszerű Huszti András élettörténetének, munkásságának, heterodoxijának újraértékelése.

HUSZTI ANDRÁS TANULMÁNYAI ÉS TANÁRI MŰKÖDÉSE

Valamikor a 17–18. század fordulóján született Huszton, elszegényedett kisnemesi családban.³ 1714 és 1721 között a nagyenyedi kollégiumban tanult (az enyedi matricolát 1718. január 28-án írta alá⁴). Valószínűleg jó képességű diák volt, ugyanis nagyenyedi Szilágyi Péter professzor kéziratban lévő munkáit ő másolta le.⁵ Ugyancsak kiemelkedő képességeire utal az, hogy amikor a kollégium diáksága a pestis elől Felenyedre menekült, Teleki Krisztina felkérte fia, Barcsay János nevelésére. Huszti kezdetben elutasította a feladatot, de később, 1719-ben, Vásárhelyi Mihály szászvárosi pap és Szigethi István közbenjárására, elvállalta a neveléséget. 1721-ben ifjú tanítványával a kolozsvári kollégiumba ment, ahol tanítványa köre kibővült, ugyanis a Teleki család megbízásából elvállalta Teleki Sámuel és Dániel Lőrinc nevelését is.⁶ 1721-től tanult Kolozsváron, 1725–1726 folyamán senior volt. Husztinak nem sok kedve volt a tanításhoz, a rábízott főnemesi ifjakat verte és kínoztta, Barcsayt a lóról is leejtette, ami miatt elveszítette a család támogatását. Már ekkor gondja lehetett az itallal. Hermányi Dienes József szerint Budán annyira ittas volt, hogy mással kellett megkötetnie a nadrágját.⁷ Seniorságának végén, 1726-ban értesítette Telekit, hogy külföldön szeretné folytatni tanulmányait. Kettejük megegyezésének eredményeként Huszti az odera-frankfurti egyetemet választotta. Barcsayné ígéretet tett, hogy 500 forinttal támogatja tanulmányútját, illetve megszereztek számára a nagyenyedi diákoknak kijáró kétéves ingyenes ellátást is.⁸ Ezzel az igen nagylelkű ajánlattal utazott Huszti külföldre 1727 telének végén, és 1727. április elején írta alá a frankfurti egyetem matricoláját. Frankfurtban viszont kiderült, hogy (Huszti késlekedése miatt) a megígért enyedi ösztöndíjat időközben másnak adták, így ő csupán néhány hóna-

3 Huszti 1735-ben Teleki Sándornak írta: „*Thomas Huszti, Alexander Huszti, Stephanus Huszti, Sámuel L. Huszti, Andreas Huszti. Én vagyok ez magam, ötödik az Academisansok között, kik a mi városunkból Husztról származván én előttem mind a négyen celebris emberek voltak tudományukra nézve ez hazában és az Isten házába, kiknek nevekre a históriákban én reá akadván, erős esküvéssel megesküdtem az Istennek, hogy én is tanulok valamit az Istennek dicsőségére és az hazának hasznára. Látván pedig, hogy az hazában lévő nemességnek fiai leginkább szűkölködnek politica és juridica prudentia nélkül, úgy adtam magamat ezekre a tudományokra.*” Török István: *A Kolozsvári Ev. Ref. Collegium története*. II. Kvár, 1905 (a továbbiakban Török: *A Kolozsvári*). 21–22. Lásd még BÍRÓ Venczel: *Huszti András diákévei Frankfurtban*. Erdélyi Múzeum XXXIII–XXXIV (1916–1917). 159–172.

4 „*Andreas Huszthj, 28 Jan. Paedag. Johannis Bartsai, factus studiosus Claudiopolitanus. Demum senior Claudiopoli, acad. salutavit.*” JAKÓ Zsigmond–JUHÁSZ István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion, Bukarest, 1979. 134.

5 A tanulmányi adatai tőle származnak. Török: *A Kolozsvári* 22.

6 Uo.

7 „*Huszti András enyedi szálás, termetes szép volt és jó cantor, kedves beszédű, tudományra született elméjű deák vala, de halálba bor iszák legény elannyira, hogy megesett az is, hogy Budán nem tudta megkötöni gatyáját, s nadrágát, hanem más kötötte meg.*” Hermányi Dienes József *szépprózai munkái*. Kiad. S. SÁRDI Margit. Akadémiai–Balassi, Bp., 1992 (a továbbiakban *Hermányi Dienes József szépprózai munkái*). 412.

8 BÍRÓ: *i. m.* 160.

pig kapta azt, továbbá, hogy a Barcsayné 500 forintja is csak ígéret volt, amiből mindössze 340 forintot kapott meg. Huszti magyarázata szerint erre azért került sor, mert amikor Barcsay János leesett lováról, őt azzal vádolták, hogy a fiút megverte (Huszti azonban mindvégig tagadta ezt).⁹ Emiatt 1728 augusztusától gyakorlatilag pénz nélkül próbált továbbtanulni. A Teleki családhoz intézett pénzkérő leveleire nem kapott választ, sőt eredménytelen maradt Johann Gottlieb Heineccius Telekihez címzett levele is, amiben a németországi tanár Huszti támogatására ösztönözte a főnemet. Huszti végül Heineccius és Gottfried Hoffman belső tanácsos adománya segítette tanulmányai folytatásában. Anyagi gondjai viszont nem oldódtak meg, 1730-ban ismételten kérte a Barcsayné-féle adomány folyósítását, illetve a Teleki családtól is támogatást kért.

Huszti kezdetben teológiát (valószínűleg ez volt az ösztöndíj feltétele) és jogot tanult, teológiai tanulmányai végeztével (1728) már csak a jog tanulmányozása kötötte le idejét. Ennek megfelelően 1728-ban adta ki teológiai disszertációját *Dissertatio Theologica de Christo Primogenito* címmel. Jogi tanulmányait Heineccius vezetése alatt folytatta, aki hajlandó volt az előadásait latinul tartani, ugyanis Huszti rosszul beszélt a német nyelvet, sőt megengedte, hogy jegyzeteit az erdélyi peregrinus lemásolja. Frankfurti tartózkodása alatt adta ki 1731-ben a *De origine, incremento, fatis et statu hodierno Gymnasiorum Transilvanensium* című iskolatörténeti összefoglalóját. Ebben sajnálkozva jegyezte meg, hogy az erdélyi kollégiumok tanárai nem jeleskedtek a tudományos munkák kiadásában, valamint a tudományos élet nagy hiányosságaként beszélt arról is, hogy a nagyenyedi kollégiumnak nem volt nyomdája, ahol a külföldről hazatérők munkáit ki lehetett volna adni. Szintén hiányosságnak tekintette azt, hogy az erdélyi kollégiumok csak a lelkészképzést tekintették céljuknak, és ennek rendelték alá az oktatott tárgyakat is, valamint azt, hogy a társadalom csak akkor ismerte el bárki tudományát, ha teológiai képesítéssel rendelkezett. A teológiának ez az indokolatlan magasztalása a külföldi továbbtanulásban is megfigyelhető, ugyanis a peregrinusok csak akkor kaptak ösztöndíjat, vagy csak akkor nyerték el a főurak támogatását, ha teológiát szerettek volna tanulni. Huszti bár nem vitatta a teológusok tudományát és képzettségét, de hozzátette: „engedjük meg, hogy ezek mindnyájan tudósok s azok is voltak, de az is igaz, hogy mind a régi, mind a jelen korbeliek kevesen gondolkodnak az utókorról, s legalább valami jelentőségű kötet munka kinyomtatásán kevesen dolgoztak unokáik hasznára”.¹⁰ Végül szavá tette, hogy a hazai oktatásból teljességgel hiányzott a jogi oktatás, és reményét fejezte ki afelől, hogy ezt a hiányt hamarosan orvosolják.¹¹ Ugyanebben a munkájában Huszti reflektált Köleséri Sámuel hozzáintézet levelére is, amelyben az erdélyi tudományszervező főnemes arra biztatta, hogy a jogot tanulmányozza. Kétségtelen, hogy iskolatörténeti munkájának stílusa tárgyilagos, de megfogalmazása és az erdélyi kollégiumok hiányosságainak felsorolása vélhetően nem volt ínyére a hazai professzo-

⁹ Uo. 163–164.

¹⁰ Török István: *Huszti András*. Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történelemtudományi szakosztályának kiadványai. III. Kvár, 1886. 268.

¹¹ „Száműzve voltak ezek annyi századon át a magyar nép közül. Nem vitettek be a gymnasiumokba. Még az előkelők gyermekeinek sem adtak elő tudományosan napjainkig! S hogy ne biggye senki, mintha én magamat vagy másokat pusztá szavakkal ámitani akarnám, tanúskodjék mellettem br. Köleséri Sámuel levele, melyet a közelebbi évben intézett hozzám.” Török: *A Kolozsvári* 25.

roknak. Ekkor már tudatában volt annak, hogy Erdélyben rosszakarói is vannak.¹² Egyik levelében a kolozsvári Enyedi orvost nevezte meg, mint ellenségét.¹³

A kolozsvári kollégiumban 1733 folyamán Bánffy György adománya révén felállították a jogi tanszéket, amelynek élére a Teleki család közbenjárására ideiglenesen Husztit hívták meg. Fizetése ekkor még nem érte el a szokásos tanári fizetést, ugyanis évi 100 forintot és 50 véka búzát kapott. Tanárként és emberként nem nyerte el sem a kolozsvári lelkészek, sem a kollégák rokonszenvét. Összeférhetetlen és veszekedős ember hírében állt, templomba nem járt, nem úrvacsorázott, és a kolozsvári lelkészekkel kifejezetten rossz viszonyban volt.¹⁴ Diákjai a magyar nyelven tartott előadásai miatt viszont felnéztek rá, és ennek köszönhető, hogy 1737-ben a jogi tanszék rendes tanárának választották meg.¹⁵ Megválasztása nem volt mentes a gondoktól. Négyen jelentkeztek a tanári állásra, amelyet végül Huszti, korábbi tanári munkájára való tekintettel, az ifjúság szavazatai alapján nyert el. Az eredménynel nem mindenki volt elégedett. Teleki Sámuel, Kemény János és Bíró Enyedi István megpróbálták a választás eredményét megsemmisíteni, magukhoz hívták a kollégium két kurátorát, Vass Lászlót és Rhédey Józsefet, majd a kollégiumi seniort is, hogy rábírák őket szavazatuk megmásítására. Tervük nem sikerült, az érintettek kitartottak a frissen megválasztott tanár mellett.¹⁶ Egy évvel később Szigethi Gyula István javasolta, hogy a jogi tanszéket egyelőre ne töltsék be, mert a későbbiekben Verestói és Csepregi is el tudják végezni ezt a munkát.¹⁷

Kevés fizetése miatt panaszkodását pártfogója, Teleki Sándor hallgatta meg, aki egyszeri alkalommal 30 veder bort és 20 véka búzát juttatott neki. A kolozsvári lelkészekkel meglévő rossz viszonyát minden bizonnyal súlyosbította az 1734. évi, Huszti számára kényes ügy is. Mennyyasszonya katolikus volt, emiatt négy hónapig nem akarták összeesketni őket. Időközben kiderült, hogy a felesége idő előtt szült, ami miatt a kolozs-kalotai esperesség a tanárt és feleségét eklézsiakövetésre kötelezte.¹⁸ Tekintettel a házassági ügy kényes voltára (katolikus-

12 „A báró úrnak ezen tanúbizonyságát (a jogtudománynak Magyarországon való szükségességéről) az isteni gondviselés adta nekem. Ugyanis már feltámadtak némely árulkozó irigyek, a más derékiségének gyűlölői, a baza állapotának nem ismerői, s akik az egyház bajainak elenyésztetésében semmi tanácsot sem tudnak adni. Ezek (midőn magok semmi dicsőre méltót felmutatni nem tudtak) nem szégyenlették az én jó hírnevem s törekvéseimre, hazai és külföldi tiszteletre méltó egyének előtt meg nem érdemelt szennyet szórni.” Uo. 25–26.

13 KOLOSVÁRY Bálint: *Husztai András erdélyi jogtanár és munkássága, 1734–1742 = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványai. V. füzet 1912/13. évi szakosztályi előadások.* Szerk. BOCHKOR Mihály. EME, Kvár, 1914. 137.

14 Összeférhetlensége és veszekedős természete a későbbiekben sem változott. Valamikor 1748–1755 között vitába keveredett Székely Lászlóval és Ádámmal. Székely Ádámot bosszúból megzsarolta, amiért az korábban részegségéért megfeddte. Az adatokat ezúttal is köszönöm Fehér Andreának, aki rendelkezésemre bocsátotta a kiadásra előkészített kéziratának idevágó részét. *Gróf Székely László önéletrása.* Közzéteszi FEHÉR Andrea. EME-MTA BTK Történettudományi Intézet, Kvár-Bp., 2019 (Magyar Történelmi Emlékek. Elbeszélő Források. Magyar Családtörténetek: Források 1). 252–253, 259–260.

15 KOLUMBÁN Vilmos József: *Holland irányzatok és erdélyi követői.* Református Szemle 105(2012). 4. sz. 404–422.

16 Huszti András levele Teleki Sándorhoz, 1737. november 30. A levél teljes szövegét Koncz József közölte. Lásd KONCZ József: *Egyháztörténeti adalékok IV. Huszti András kolozsvári ref. jogtanár életrajzához újabb adatok.* 1742. Protestáns Közlöny 1890. 413–414, 422–423.

17 TÖRÖK: *A Kolozsvári* 49.

18 Uo. 45.

református házasság) és a várható botrányra, a Főkonzisztórium lehetővé tette, hogy az eklézsiakövetésre ne Kolozsváron, hanem Szentkereszti András bogártelki udvarházában kerüljön sor.¹⁹ Tévedését soha nem bocsátották meg, a kollégiumi konzisztórium ülésre rendszerint nem hívták meg, diákjait többször is megpróbálták elidegeníteni tőle. Pártfogóit is ellene fordították, feleségének a templomban nem engedték meg, hogy a professzornék számára kijelölt helyre üljön.²⁰

Tanári működésének eseményeit nem ismerjük, csupán annyit tudunk róla, hogy előadásait magyarul tartotta, és működésének első hat évében írta meg jelentősebb munkáit is (*Politica, az az ország és abban lévő statusok igazgatása...*; *Ó és Új Dacia, az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való história...*). Egyik sem tekinthető eredeti munkának. A *Politica*t tulajdonképpen Heineccius frankfurti egyetemi előadásai alapján írta meg, úgy hogy a professzor előadásait magyar nyelvre fordította. Az *Ó és Új Dacia* című munkáját először 1791-ben adták ki Bécsben. Különösebb jelentősége ennek sem volt, a kor színvonalán foglalta össze Erdély történetét és néprajzát.²¹

A nagy visszhangot kiváltó művét, a *Jurisprudentia Hungarico-Transilvanicá*t 1739 előtt állította össze, de csak 1742-ben adta ki Nagyszébenben. Művéhez *Oratio* címmel előszót is csatolt, amelyben az erdélyi ifjúságot szólította meg, kihangsúlyozva a jogi oktatás fontosságát és szükségességét. Ugyancsak az előszóban támadta meg a dordrechti zsinat kánonaihoz ragaszkodó, a református ortodoxia ismérveit felvonultató erdélyi református egyház néhány dogmáját. A predestináció hagyományos értelmezésének tagadása, az eredendő bűn és az isteni kegyelem kérdéskörében kifejtett teológiai nézeteit az egyház nemtetszéssel fogadta, és 1742-ben a zsinat eretnekséggel vádolva elítélte.

HUSZTI ANDRÁS TANFEGYELMI PERE

Nádudvarihoz és Makfalvihoz hasonlóan Huszti is a külföldi tanulmányútja során, az oderafrankfurti egyetemen ismerte meg a Poroszországban elfogadott univerzalista teológiát, és vélhetően hazatérése után sem titkolta meggyőződését, vállalva annak minden következményét. Teológiai meggyőződésének híre – bár jogászként tanított a kolozsvári kollégiumban – akkor vált ismertté, amikor Teleki Sándor 1740-ben arra kérte, hogy magyarázza meg a frankfurti, berlini és genfi univerzalista, valamint a particularis kegyelemről tanító teológiai nézetek közti különbséget. Írásos véleménye nemcsak a grófhhoz jutott el, hanem azt a kolozsvári kollégiumi tanártársai is elolvasták, és gyorsan el is híresztelték Huszti furcsa teológiai nézeteit.²² Híre a Főkonzisztóriumhoz is eljutott, ahol 1741 januárjában tárgyalták először Huszti ügyét. Ekkor az ellene megfogalmazott vádiratban így fogalmaztak: „a *praedestinatio*

19 Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban EREKGyLt), Protocolum Expeditionis. Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levélfogalmazványai, 435–436.

20 TÖRÖK: *A Kolozsvári* 47.

21 W. Kovács András: *A levéltárrendező és családtörténész Huszti András = Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. PÁL-ANTAL Sándor–SIPOS Gábor–W. Kovács András–WOLF Rudolf. EMÉ, Kvár, 2004. 262.

22 SIPOS Gábor: *Huszti András heterodoxia pere 1742-ben*. Református Szemle 100(2007). 4. sz. 728.

ellen avagy a particularis gratia ellen holmi téziseket írt”.²³ Az ellene indított heves támadás miatt, amelyben a püspöknek is oroszlánrésze volt, védekező iratot készített, októberben elküldte azt a Főkonzisztóriumnak, és mellécsatolta a Telekinek írt véleményezését is, remélve, hogy így tisztázhatja magát a felmerült vádak alól. Ellenzői három pontban gyűjtötték össze az ellene felmerült kérdéseket. Az első pontban azzal vádolták, hogy a püspök fiát ő kényszerítette a katolizálásra, a másodikban, hogy a katolikus Csató könyvét igaznak minősítette, és a harmadikban, hogy a „*particularis gratia ellen holmi téziseket írt*”. Az első vádpontot egyértelműen tagadta, a második esetén viszony elismerte, hogy Csatótól kapta ajándékba a *De gratia et predestinatione* című könyvet, amelyben a szerző a reformátusok szemére vetette, hogy Istent tekintik a bűn okának. Huszti nem fogadta el Csató véleményét, sőt válaszlevelében megvédte a reformátusokat. A harmadik vádponttal kapcsolatosan, miszerint a particularis gratiát tagadta volna, azt nyilatkozta, hogy 1740-ben Teleki Sámuel mint régi praeceptorát kérte őt meg, hogy magyarázza el számára a különböző univerzalisták teológiai álláspontját. Az írásban elkészített magyarázat vázlatát odaadta az egyik diáknak, aki az érdekes olvasmányt más diáknak is átadta. Egy Negyedi nevű diák az irományt a püspöknek, Csepreginek és Verestóinak is eljuttatatta, akik az írat elolvasása után azt híresztelték, hogy Huszti a református vallás ellen univerzalista téziseket írt, valamint akadályokat gördítettek azon diákok elé, akik Husztinál szerettek volna tanulni.²⁴

Huszti ekkor már kiadásra készítette elő a *Jurisprudentia* című munkáját, amelynek *Oratio* című előszava már 1741-ben elkészült, és azt már Bánffy Farkas, a kolozsvári kollégium és egyházközség főkurátora is olvasta. Utóbbi felismerve az előszóban megfogalmazott, az elfogadott hitvallásoktól eltérő dogmatikai tantételeket, felhívta Deáki József püspök figyelmét a jogtanár írására. Az *Oratio*ban Huszti valóban eltért a hivatalos hitvallásoktól. Szerinte nem állta meg helyét az a teológia tétel, miszerint Isten öröktől fogva elrendelte a bűnt, mert ha a megbocsátó és szerető Isten tényeleghesen is akarta volna a bűnt, az Isten jósága miatt nem lenne veszélyes az emberre. Továbbá abszurdnak tartotta azt a teológiai megállapítást is, amely szerint a bűn Isten engedelmeiből származik, hiszen erről a Szentírás sehol sem tanít. Huszti szerint téves volt az a tanítás is, amelyikben azt állították, hogy Isten közreműködik a bűn elkövetésében.²⁵

A püspök – valószínűleg az előszó elolvasása után – 1742. február 16-án levélben értesítette a Főkonzisztóriumot a jurista Huszti András nyomtatás alatt lévő munkájáról: „*reformatusoknak minden sententiajokat de predestinatione, providentia, gratia etc. exhibilálly, káromolly, becstelenül traducálly, én ezeknek rövid summáját itt a maga írásiban láttam vala tavaly, de úgy hallom, hogy Szebenben már nyomtattattya*”.²⁶ A továbbiakban arra kérte az egyházi főtanácsot, hogy állítsák le a könyv nyomtatását, mert másképpen „*apostoli szent religionak [...] eltörölhetlen becstelenségére és szomorú kisebbségére szolgál*”. Levele végén hangsúlyozta, hogy Huszti elleni fellépésének nincsenek személyes vonatkozásai.

23 Uo.

24 KONCZ: i. m. 423.

25 TÖRÖK: *A Kolozsvári* 35–36.

26 Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1742. február 16. EREKGyLt, A Főkonzisztórium levéltára (a továbbiakban FőkonzLt.), 1742/3. A levelet kivonatossan közli Török István, lásd TÖRÖK: *A Kolozsvári* 36–37.

Időközben Huszti is tudomást szerzett Deáki leveléről, és úgy látta jónak, ha a Főkonzisztórium tudomására hozza a saját álláspontját. Levelében, melyet március 4-én írt, elhárította személyéről a vádat, miszerint az elfogadott hitvallásokkal ellentétes tanítást fogalmazott volna meg, állítva, hogy a váddal ellentétben azokat nem támadta, hanem védelmezte. A három pontban összegyűjtött, veszélyesnek ítélt tételek kapcsán elhárította a hitvallások félremagyarázásnak vádját. Gúnyosan, de ugyanakkor sértődötten jegyezte meg: *„Ha külső akademiában írtam volna azt az oratiót, mindenek előtt jó dicsíretet nyertem volna, aki magyar lévén én, oly derekason a törvénynek rámájára tudtam vonni azoknak a régi bíres, neves német auctoroknak principumait. De el kell csüggednem itthon a hazában, mivel nemhogy bíztatnának, bátorítanának és segítenének igyekeztemben és munkáimban méltóságos patrónus uraim, hanem megengedik önagyságok, hogy mindenek csak úgy bányanak velem, amint nékiek tetszik, míglen elfogyatkozom tellyességgel.”*²⁷ Végül felajánlotta, hogy amennyiben az *Oratió*ban leírt teológiai tételeket károsnak tartják, készen áll azokat visszavonni.

A püspök levele nyomán az egyházi főtanács február 23-án elrendelte a könyvnyomtatás leállítását, megbízták a püspököt, hogy vizsgálják ki az *Oratio*, valamint Huszti védekező irata alapján az esteleges tévitanítást. A püspök mellé szakértőként Vásárhelyi Tőke István enyedi professzort, Köpeczi Jánost és Zágoni Aranka Györgyöt nevezték ki.²⁸ Utólag Zágoni helyett Csepregi Ferenc és Beregszászi Mózes vett részt a teológiai bizottság munkájában. Többoldalas jelentésüket a dévai zsinatra nyújtották be. A bizottság tagjai egyenként is véleményezték Huszti *Oratió*ját és a főtanácsnak benyújtott apológiáját, de sajnos, egyik véleményezés sem maradt fenn.

Huszti ügyében az első jogerős határozatot Déván az 1742. június 10–11-én ülésező generális zsinaton, a perbe fogott hiányában hozták meg, aki az idézés ellenére sem jelent ott meg. A teológiai véleményeket a sok napirendi pont miatt nem olvasták fel, hanem a zsinat a maga kebeléből négy tagot rendelt ki, akik a véleményeket összegezték, majd a zsinat egy nyugalmasabb szakaszában felolvasták azokat, és előterjesztették a határozat szövegét. Az általánosságban megfogalmazott zsinati döntés nem tért ki részletesen a teológiai szakvélemények ismertetésére, csupán annyit jegyzett meg, hogy Huszti az írásaiban támadta a református vallást, ezért az írást és annak szerzőjét tévelygőnek nevezte.²⁹ Továbbá, minthogy Huszti az elfogadott hitvallásokat tagadta, a zsinat ideiglenesen megvonta tőle a bizalmat, és kirekesztette az egyházból, de lehetőséget biztosítottak neki, hogy amennyiben visszavonja kárhóztatott nézeteit, visszafogadják.³⁰ Huszti, természetesen, nem fogadta el a zsinat határo-

27 A levél teljes szövegét Sipos Gábor közölte, lásd SIPOS: *i. m.* 730–731.

28 EREKGyLt, Protocolum Sessionis. Az Erdélyi Református Főkonzisztórium ülésjegyzőkönyve (a továbbiakban ProtSess), 1742/3.

29 *„Minthogy pedig az nyilván constál és a Szent Generalis is in conscientia agnoscállya, hogy az az Oratio neve alatt imprimáltatott munka minden részeiben nem oratio, hanem precatio, és olyan, mely szent apostoli vallásunknak egész eversiojára igyekező éles fegyver, tehát annak authorát munkájával együtt mind a Szent Generalis és mind az, valaki szent vallásunknak igaz és valóságos szeretője s becüllője, méltán damnálhattya.”* A határozat teljes szövegét lásd Bod Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései, 1606–1762.* S.a.r., bev.: BUZOGÁNY Dezső–SIPOS Gábor. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kvár, 1999. 71–72.

30 *„[...] az auctort a Szent Generalis Synodus sem ekkleziának igaz tagjának, sem igaz vallásunk professorának nem tartja mindaddig, valámíg azon munkáját vagy abban megírt tévelygésre igazító opinioját meg nem változtatja, és a SzentÍrásnak igazságával meg nem egyezteteti [...]”* Uo.

zatát, hanem a Főkonzisztóriumhoz címzett levelében tiltakozását fejezte ki. Leveléhez, személyes meggyőződésének bizonyítékeként, csatolt egy rövid terjedelmű hitvallást is.³¹

A küldötték jelentésükbe nem is foglalták bele a Husztival kapcsolatos döntést, hanem csak annyit jegyeztek meg, hogy azt majd a püspök fogja ismertetni a Főkonzisztóriummal. Erre 1742. június 20-án került sor a népes ülésen. A meghallgatáson Huszti is jelen volt, akinek később keltezett leírásából ismerjük az egész kihallgatás menetét.³²

Tévtanításnak ítélt teológiai okfejtése egy felismerésből indult ki. Meglátása szerint a particularis gratiát hirdető teológusok elfeledkeztek az Istennek két alaptörvényéről: 1. *Diliges dominum Deum tuum, et vives*. 2. *Crede et baptizare, et saluus eris*. A két törvény helyett egy harmadikat hoztak be, amellyel megrontották Isten egyházának tanítását. Ő pedig a kifogásolt előszóban nem tett egyebet, mint cáfolta ezt a harmadik törvényt. Nem állt szándékában a református egyház tanítását megcáfolni, sőt írásával annak megőrzésére és tisztaságának visszaállítására törekedett. Sajnos, Alvinczi Gábor guberniumi jegyző félreértette a jogtanár szándékát, és lefoglaltatta könyveit, annak ellenére, hogy ő hajlandóságot mutatott a szöveg megváltoztatására. A lefoglalt könyvet eljutatták a püspöknek, aki a kijelölt lelkészekkel és tanárokkal együtt a dévai zsinaton heterodoxnak ítélte munkáját, a tanárt pedig állásából felfüggesztették, és a Főkonzisztórium elé idézték.

Itt került sor a kihallgatásra, ahol előbb a könyvek fölől kérdezték, majd felolvasták neki a zsinati határozatot. Ezután Huszti felolvasta a tiltakozását, amelyben a határozatot jogi szempontok alapján magára nézve semmisnek nevezte. Sérelmezte, hogy a határozatot neki nem olvasták fel, abban nem részletezték elítéltetésének okát, nemes ember létére nem biztosították neki a védekezés lehetőségét, a bírák részrehajlóak voltak, és a kifogásolt írásában kifejtett teológiai nézeteit sem vizsgálták meg.

Huszti tiltakozására Bethlen Ádám azt felelte: „*Ott volt ked könyve, s elég az*”, majd a református vallás tagadásával vádolta. Rákérdezett arra is, hogy Isten könyörületessége és igazsága, Huszti szerint, benne van-e az isteni örök végzésben (*divinum decretum*)? Huszti szerint nincs benne, mert ennek elismerése ahhoz a téves teológiai megállapításhoz vezet, hogy Isten a bűn szerzője. Arra a kérdésre, hogy univerzalista-e, Huszti igennel felelt, s arra a kérdésre is hitvallási passzusokkal alátámasztott igenlő választ adott, hogy szerinte Krisztus mindenkiért meghalt. A püspök közbeszólása és Huszti válasza után Deáki így szólt: „*Nem kell velle disputálni, hanem procedállyunk!*”.³³ Husztit délután hívták vissza a testület elé, ahol Bethlen Ádám a püspök által összeállított esküformulát tett a tanár elé. Huszti felismerve az esküformulához kapcsolt dordrehti zsinat végzéseit, kijelentette, hogy azok ellentétben állnak a II. Helvét Hitvallással. Az eskü aláírását megtagadta. Ekkor pártfogója, Teleki Sándor kérte a püspököt, magyarázza meg a dordrehti határozatokat, de Deáki elzárkózott a kérés teljesítése elől. Huszti viszont eleget tett Teleki kérésének, s akkor este személyesen is tájékoztatta a főnemet, aki Huszti meghallgatása után kifejtette a vádlottal való egyetértését. Másnapra Huszti az esküformulához csatolt teológiai tételeket a II. Helvét Hitvallás szellemiségében átirta, és a Főkonzisztórium előtt felolvasta. Huszti kiküldése után a püspök tiltakozott Huszti irata

31 A levelet és Huszti hitvallását lásd Szász Domokos: *Még egy pár adat Huszti András elítéléséhez*. Protestáns Közlöny 1878. 50–54.

32 SZABÓ Károly: *Huszti András elítéltetése 1742-ben*. Protestáns Közlöny 1887. 2–5, 14–17, 26–29, 38–40.

33 Uo. 17.

ellen, kifejtette, hogy az lutheránus tanokat tartalmaz, és mivel abban az általános kegyelemről ír, ezért nem fogadható el. Ezután Husztit visszahívták a testület elé, és megpróbálták rávenni az esküformula aláírására, de erre a tanár nem volt hajlandó. Délután azonban megke-reste Felfalusi, és meggyőzte, hogy írja alá a reverzálist, amire másnap sor is került. Az aláírás után kézhez kapta a könyvnyomtatásra szánt 200 forintot. Megüzente Deákinak, hogy „nézze meg a subscriptiot, mert nincsen köszönet benne”. A püspök, amikor rájött, hogy Huszti mégis megváltoztatta az esküformulát, abból a dordrechi zsinatok határozatát magára nézve nem tartotta kötelezőnek, elérte, hogy a Főkonzisztórium ismét foglalkozzék az ügygel. Határozat azonban nem született.

1742. június 29-én Bethlen Ferenc és Halmágyi István a Főkonzisztórium megbízásából Nagyszebenben lefoglalta a *Jurisprudentia* előszavát, de megengedték, hogy előszó nélkül for-galomba hozhassák a könyveket. Az *Oratio* nyomdaköltségét, 70 forintot utólag, 1745-ben utalták ki a nyomdásznak.³⁴ Husztit mélységesen felháborította a Főkonzisztórium és a püs-pök eljárása. Szándékában állt, hogy az egyházi főtanács határozatát a kormánysszék előtt megfellebbezze, de elhatározásából csak annyi valósult meg, hogy levelet írt Schunn Jakab evangélikus püspöknek, akinek elküldte a per iratanyagát is. A püspök válaszlevelében, ame-lyet egy erdélyi magyar főúrhoz címzett, kifejtette, hogy a Főkonzisztórium döntése kényes ügynek minősül. Szerinte Husztit nem hallgatták meg kellőképpen, ugyanis a tanár külön-b-séget tett a dordrechi zsinat és a hazai hitvallások között, éspedig olyanformán, hogy az elsőt ellenségei hiszik, míg a másodikat a magáénak tartja. Ezért mindazok, akik elfogadják a hol-land zsinat határozatát, ellene mondanak az erdélyi református egyház hitvallásainak. Schunn levele más szempontból is érdekes. Huszti ugyanis közölte a püspökkel, hogy perét a Guberniumnál kívánja megfellebbezni, amitől az egyházfő határozottan eltanácsolta. Husz-tinak a lelkére kötötte, hogy „a méltóságos Gubernium elé ne vigye e controversiát, ha nem akarja, hogy azt higgyék róla, hogy hitsorsosait tűzzel-vassal akarja pusztítani”.³⁵

A következő három évben Huszti perében semmi előrelépés nem történt. Tévelygése csak 1745-ben került ismét elő, vélhetően a dési zsinaton, ahol először került szóba Makfalvi Jó-zsef volt fogarasi lelkész heterodoxiája is. Azon év novemberében a püspök, Deáki József a Főkonzisztóriumnak írt levelében, arra a főkonzisztórumi javaslatra, mely szerint mindkét vádlottat semigenerális előtt hallgassák meg, és hozzanak döntést felőlük, megjegyezte, hogy azt nem tartotta jó megoldásnak. Attól tartott, hogy Husztit nem lehet majd a zsinat elé ci-tálni, ugyanis ő nem tartozik az egyház fennhatósága alá. Megoldási javaslatként azt terjesz-tette elő, hogy a következő évi generális zsinaton hallgassák meg a vádlottakat.³⁶ A Főkonzisztóriumnak az is a tudomására jutott, hogy Huszti András, Makfalvi József és gróf Teleki Miklós valamiféle közös teológiai nyilatkozatot írtak alá, sőt hárman külön eklézsiát is csináltak, amelyben Makfalvi úrvacsorát osztott. Ez ügyben Makfalvit Szebenbe hívták, ahol a volt fogarasi lelkész elismerte, hogy látta a téziseket, de nem azokat írta alá.³⁷

A következő évi zsinatra azonban Huszti nem kapott idézést, Makfalvinak pedig nem jogszerűen ment el a meghívólevél, ezért egyikük sem jelent meg a testület előtt. A későbbi periratokban Huszti neve már nem fordul elő. 1745–1749 között áttért katolikusnak, és mivel

34 ProtSess, 1745/13., illetve TÖRÖK: *A Kolozsvári* 42.

35 SZABÓ: *i. m.* 39–40.

36 FőkonzLt, 1745/53.

37 ProtSess, 1745/44.

családját el kellett tartania, családi levéltárak rendezését vállalta. Bod Péter Huszti utolsó éveiről a következőt jegyezte fel: „részegségre adta magát, felesége is elhalván, az urak körüli udvarokban töltötte idejét, holmi genealogika táblákat dolgoztatván a régi levelekből. Változtatta valóságát is, a római hitre állván, szerzetes néki a károlyvári káptalanban digestor capituli titulussal szép fizetést; de illetlen, alávaló magaviselése, részegeskedése miatt ott sem maradhatván, ismét az udvarokban kezdett időt tölteni; majd minden rendbéli emberektől megutáltatott. Holt meg 1755-dik esztendőben”.³⁸

HUSZTI ANDRÁS TEOLÓGIAI MEGGYŐZŐDÉSE

Ma már nem kérdéses, hogy Huszti András teológiai meggyőződése, az erdélyi református egyház hivatalos álláspontjától eltérően, univerzalista volt. A *Jurisprudentia* előszavában (*Oratio*) egyértelműen megkérdőjelezte a református ortodoxia hagyományos predestinációértelmezését. A jogtudomány alapelvének az Isten szeretetét nevezte meg, és ezért elfogadhatatlannak tartotta azt az állítást, hogy a bűn Istentől származott, vagy az ő engedelmeiből van jelen a világban. Ez pedig arra enged következtetni, hogy Isten részese a bűnnek, sőt a bűnt Isten előre elrendeli.³⁹ Huszti röviden ismertetett nézetében sok olyan csúsztatás van, amelyet a református hitvallások soha nem állítottak. Abban viszont Husztinak volt igaza, hogy a predestinációtan spekulatív értelmezése ilyen szélsőséges dogmatikai tételek kimondásához vezethet.

Miután a református egyház elindította a tanfegyelmi kivizsgálást, az 1742. évi zsinaton tartott meghallgatáson Huszti elismerte, hogy univerzalista nézeteket vallott, sőt hitvallásának 8–19. cikkelyeiben egyértelműen amellet foglalt állást, hogy Krisztus mindenkiért meghalt (*gratia universalis*), valamint a predestinációt is a felvilágosodás szellemiségében értelmezte. Hitvallásában úgy fogalmazott (19. cikkely), hogy Isten csak azokat veti el, akikről eleve tudja, hogy a rosszat választják. A 14. cikkelyben a hitről szólva megállapította, hogy a hit ajándékát minden ember megkapta. A cikkelyek végén a Heidelbergei Káté és a II. Helvét Hitvallás paragrafusaira hivatkozott, ezzel is bizonyítva „ártatlanságát”.⁴⁰ Nem szükséges részletesen ismertetni, sem elemezni Huszti cikkelyeit, azok magukért beszélnek. Univerzalista teológiai meggyőződése nagyfokú rokonságot mutat Makfalvi confessiójával, aki Husztival egy időben került az egyházi hatóságok látókörébe, és akit ugyancsak univerzalista meggyőződéséért marasztaltak el. Makfalvi és Huszti ismerték egymást, és a külön Teleki Miklóssal együtt, hárman egy kis egyházat alakítottak, ahol Makfalvi úrvacsorát is osztott.⁴¹

38 BOD Péter: *Magyar Athenas*. Vál., s.a.r., jegyz., utószó: TORDA István. Magvető, Bp., 1982. 330–331.

39 Bővebben lásd HUSZTI András: *Jurisprudentia Hungarico Transilvanica...* (Szeben, 1742) *Oratio* című előszavát (számozás nélkül), illetve TÖRÖK: *A Kolozsvári* 35–36.

40 Huszti hitvallását közölte SZÁSZ: i. m. 50–54.

41 „Makfalvi József kolozsvári deákból való akadémikus Venema alatt tanulván, lön universalistává [...] Ez alatt titkon egybeadá magát gróf Teleki Miklóssal (kinek írott religioja vala, s írta ki a Religio Medici nevű elmés könyvből) Huszti Andrással, a részeges exprofessorral össze adá magát, s hárman csinálának egy ekklesiát magokból, s Makfalvi úrvacsoráját is osztá e nem tudom kicsoda sinagógába. De így csak segillik vala Makfalvit a papok s az urak, de kiváltképpen gróf Teleki Józsefne.” Hermányi Dienes József szépprózai munkái 311.

Az tehát bizonyos, hogy a 18. század negyvenes éveiben Huszti rövid teológiai eszmefuttatását az erdélyi református egyház eretneknek minősítette. A partikuláris kegyelem és a predestináció értelmezése kapcsán tehát a legmerevebb református ortodoxia korát idézte, szemben a holland, svájci, vagy német református teológiával. Utóbbi ugyan kitartott a református hitvallások mellett, de azokat a kora felvilágosodás szellemiségében értelmezte. Az észszerű vagy racionalista református ortodoxiának is nevezett teológiai irányzat már nem tartotta fontosnak a dordrehti hitvallás szigorú értelmezését. A fiatal erdélyi peregrinusokat, akik ezeket az egyetemekeket keresték fel, „elvarázsolta” a teológiaművelés eme új formája, és feltehetően nem igen látták a hazai és a külföldi irányzatok közötti különbséget. Huszti az ellene indított peres eljárás alatt jelezte is, hogy munkájáért külföldön nem elmarasztalást, hanem dicséretet kapna. Sorsának alakulására jelentős hatással volt személyes habitusa is. Az egyház az ellene indított tanfegyelmi kivizsgálással nem példát akart statuálni, hanem jó útra kívánta terelni az „eltévelyedett” jogtanárt, aki viszont elutasította a megegyezést. Egyházi pályafutásának kudarca és életének későbbi kisiklása javarészt azzal magyarázható, hogy semmiféle kompromisszumkészség nem volt benne. Személyes kudarcának megértésében azonban összeférhetetlen természetének és iszákosságának tényét sem szabad figyelmen kívül hagyni.

THE UNIVERSALIST ANDRÁS HUSZTI

Keywords: *Universalist theology, reformed orthodoxy, enlightened orthodoxy, heterodoxy, predestination*

From all Transylvanian theologians accused of spreading Arminianist, Pelagianist or Universalist theology in the Transylvanian church history the most prominent was András Huszti, a famous former law professor in Cluj. Research have dealt with many aspects of his life, but there are unsolved questions left regarding his Heterodoxy. The personality of the former lawyer is more interesting than his contemporary colleagues', namely József Makfalvi's and Sámuel Nádudvari's. His field of interest was vast, from linguistics to law, from theological to archival history. Research has confirmed that András Huszti was a Universalist theologian, whose ideas were criticized by the Synod of Deva. From international perspective, however, he belonged to the enlightened and rationalistic current of orthodoxy; therefore, he considered it natural to deal with the doctrine of predestination from a new perspective, the doctrine that was the basis of the reformed orthodoxy.

UNIVERSALISTUL ANDRÁS HUSZTI

Cuvinte-cheie: *teologie universalistă, ortodoxie reformată, ortodoxie iluministă/iluminată, heterodoxie, predestinație*

În istoria bisericii transilvănene printru teologii acuzați de răspândirea ideilor remonstrante, arminiane, pelagianiste sau ale celor universaliste cel mai renumit este András Huszti, fost profesor de drept din Cluj. În ciuda faptului că mai multe lucrări s-au ocupat de viața lui, nenumărate probleme legate de heterodoxia lui au rămas încă neelucidate. Persoana fostului profesor de drept din Cluj este mai interesantă decât cea a contemporanilor lui, József Makfalvi respectiv Sámuel Nádudvari, deoarece a avut o

activitate academică mai vastă. Aria lui de interes a cuprins lingvistica, dreptul, teologia, iar prin intermediul acestora s-a ocupat și cu genealogie și cu arhivistică. Documente istorice confirmă faptul că Huszti a fost într-adevăr susținătorul teologiei universaliste, fapt pentru care a și fost criticat la sinodul de la Deva. Din perspectivă internațională el poate fi considerat reprezentantul ortodoxiei raționaliste, ceea ce explică abordarea lui din perspective noi a teoriei predestinației, considerată doctrina de bază a ortodoxiei bisericii reformate.